

Jan Pieterszoon Sweelinck is voor velen vooral een naam. Het oeuvre van de componist die 450 jaar geleden werd geboren bevat geen ijzeren klassiekers. Sterker nog: zijn werk is nauwelijks bekend. Misschien dat er nu, na de aandacht die hem dit jaar ten deel is gevallen, verandering in komt. Want Sweelinck was een buitengewoon componist die een prachtig uitroepteken plaatste achter de vocale muziek van de late renaissance.

TEKST: PAUL JANSSEN, ILLUSTRATIE: BRANDWOOD BRANDING & DESIGN

Jan Pieterszoon Sweelinck

Wegbereider en meesterdocent

Het is wat met die Nederlandse componisten uit het verleden. Ze willen maar niet indalen in het collectieve geheugen. Neem nu Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621). Hij is dit jaar alweer 450 jaar dood en er is heel wat moeite gedaan om hem op de kaart te krijgen. Al bleek die moeite meestal vergeefs. Het briefje van 25 gulden, dat in 1972 met de beeltenis van de componist in omloop kwam, is er niet meer. Het Sweelinck Conservatorium heet tegenwoordig gewoon Conservatorium van Amsterdam en het enige beeld dat ooit van hem verrees in de stad waar hij zijn hele leven de Oude Kerk van orgelklanken voorzag, is al lang en breed vernietigd. Het probleem met Sweelincks buste was - dat op 11 mei 1944, op het Amsterdamse Valeriusplein onthuld werd - dat het vervaardigd was door Frans Werner, de Amsterdamse beeldhouwer met openlijke NSB-sympathieën. Na de bevrijding werd Sweelinck zonder aanzien des persoons van zijn sokkel geslagen door de ontketende bevolking. Om er nooit meer terug te keren.

Gelukkig bestaat er in Amsterdam een Eerste en Tweede Sweelinckstraat. Die herinneren toch maar mooi en duurzaam aan de componist. Helaas. De twee Sweelinckstraten aan weerskanten van de Ceintuurbaan liggen in de De Pijp, waar de meeste straten zijn vernoemd naar Nederlandse schilders. De Sweelinck die hier wordt bedoeld, is dan ook niet de componist maar Gerrit Sweelinck (1566-ca. 1612), de jongere broer, dat wel. Hij speelde geen voorname rol in de kunstgeschiedenis, maar voor de vier jaar oudere Jan Pieters-

zoon moet hij belangrijk zijn geweest. Het zou zomaar kunnen dat Sweelinck in zijn tienerjaren samen met Gerrit voor studiedoeleinden naar Italië is geweest, en het is zeker dat het enige overgeleverde olieverfschilderij van Jan Pieterszoon Sweelinck door zijn broer gemaakt is. Het is een portret waarop de componist wat droefgeestig kijkt. De twee opgestoken vingers die opvallend buiten de geschilderde ovale omlijsting vallen zouden volgens de retoriek van die dagen zoiets betekenen als 'luister naar mij'.

Calvinistische krachten

Luister naar mij. Misschien riep Sweelinck dat als jonge organist van de Oude Kerk ook regelmatig in stilte. En in zijn muziek. Het moet een vreemde gewaarwording zijn geweest. Ben je eindelijk op de plek waar je zijn wilt, krijg je een jaar later te horen dat je spel tijdens de kerkdienst niet meer gewenst is omdat je opeens iets anders moet geloven. De feiten: in 1577 werd Sweelinck op 15-jarige leeftijd in dienst van de stad Amsterdam benoemd tot organist van de katholieke Oude Kerk. De jonge musicus zat meteen op zijn plek en kon naar hartenlust missen en motetten begeleiden met zijn fantasierijke orgelspel. Een jaar later was het feest over. De reformatie had Amsterdam bereikt en de calvinistische krachten besloten dat Amsterdam voortaan gereformeerd zou zijn. En Calvinij was nu eenmaal een saaie en sobere vent. Aan muziek om de muziek had hij een broertje dood. Uitbundige instrumentale klanken

tijdens een eredienst moesten vermeden worden en ook al die onverstanebare meerstemmige renaissance-cistische koorwerken waren hem een doorn in het oog. Psalmen moesten er gezongen worden, op een eenvoudige melodie. Bij voorkeur eenstemmig, zodat iedereen het kon verstaan en mee kon zingen. Liefst zonder begeleiding, want die organisten waren niet te vertrouwen en gingen steeds in allerlei variaties met de melodie aan de haal. De gemeentezang was een feit en Sweelinck dreigde zonder werk te komen. Het stadsbestuur van Amsterdam vond het een stap te ver gaan om de duur aangeschafte orgels meteen maar uit de kerk te verwijderen. En als ze toch bleven staan, was het ook zonde om ze niet te gebruiken. Dus mocht Sweelinck orgel blijven spelen, maar alleen voor en na de dienst. Hij kreeg de taak de nieuwe psalmmelodieën van het door Calvijn in het leven geroepen *Geneefs Psalter* in zijn spel te verwerken. Zo konden de gemeenteleden vertrouwd raken met al die nieuwe melodieën.

Eigen koers

Gelukkig kon de organist zich ook uitleven in openbare concerten die los stonden van welke religieuze achtergrond ook. Dat gaf enige verlichting in het leven van de jonge musicus, want ook zijn jongste jaren bracht hij niet in de meest rooskleurige tijd door. Toen Sweelinck amper vier jaar oud was, stond de wereld buiten de gezinsmuren opeens in het teken van de Beeldenstorm en het begin van de Tachtigjarige Oorlog. De furieuze Spanjaarden onder aanvoering van Alva zouden die dwarse Nederlanders wel eens even een lesje leren.

Voor Sweelinck zou het zijn hele leven oorlog blijven. Toen hij in 1621 stierf kwam er net een einde aan het Twaalfjarig Bestand en vochten prins Maurits en raadpensionaris Johan van Oldebarnevelt hun interne strijd over godsdienst en staat. Een strijd die sierlijk afliep met de onthoofding van Van Oldebarnevelt, destijds de hoogste vorm van conflictbeheersing. Toch is de vraag of Sweelinck daar erg veel last van heeft gehad, anders dan de verschuiving van katholiek naar gereformeerd met alle muziektechnische gevolgen van dien. Sweelinck kon redelijk autonoom zijn eigen gang gaan en groeide uit tot de grondlegger van een orgelcultuur die tot Bach en verder reikt, en tot een componist die wars van modes en grillen zijn eigen koers is blijven varen. En het 'luister naar mij' dat zijn broer in het schilderij verwerkte, zal destijds meer als een gebod dan als de wanhoopskreet - die vandaag de dag op zijn plaats is - hebben geklonken. Want Sweelinck was een man met een zeker aanzien en een zeker gezag. In de welgestelde Amsterdamse kringen gold de organist als een aimabel

FOTO: OUDEKERK.NL

De vernietigde buste van Sweelinck

man die ook nog eens briljant kon improviseren op het klavecimbel. Vele bekende volksliedjes uit die tijd verhief hij tot een set met ingenieuze variaties zoals *Mein junges Leben hat ein End*, *Est-ce Mars?* en *Ik voer al over Rhijn*.

Ook het orgelspel van Sweelinck, dat met grote regelmaat in de Oude Kerk klonk, bleef niet onopgemerkt. De kerk was ook en vooral een ontmoetingsplaats voor de gegoede burgerij en onder de muziekliefhebbers moet het spel van Sweelinck opgevallen zijn. Zijn ingenieuze koraalvariaties, zijn gedurfde fantasieën zoals de *Chromatische Fantasie*, en zijn op dansen gebaseerde werken vormden een vernieuwend geluid. Zowel de stijl van de oude Engelsen - Sweelinck was bevriend met onder anderen John Bull en Peter Philips - als de geest van de Italianen en de Spanjaarden klonk erin door. Het bracht hem niet alleen veel Nederlandse leerlingen, maar vooral nadat er in 1605 ook een Lutherse Kerk in Amsterdam kwam, veel

‘Zijn ingenieuze koraalvariaties, gedurfde fantasieën en zijn op dansen gebaseerde werken vormden een vernieuwend geluid’

jonge Duitse studenten. Jacob en Johann Praetorius, Heinrich Scheidemann, Samuel Scheidt, Andreas en Martin Düben, om er een paar te noemen, gaven de fakkel weer door aan volgende generaties. En op de schouders van Sweelinck ontstond in het Lutherse Duitsland een orgelschool die zijn weerga niet kende en die uiteindelijk de vruchtbare grond bleek voor genieën als Dietrich Buxtehude en Johann Sebastian Bach.

De Psalmen Davids

Dat de orgelwerken van Sweelinck desondanks geen gemeengoed zijn heeft alles met die componisten na hem te maken. De bescheiden Amsterdammer was meer wegbereider en meesterdocent dan de man die zijn stempel wel even op de orgelliteratuur zou drukken. Dat we überhaupt orgelwerken van Sweelinck kennen danken we aan zijn leerlingen. Afschriften van zijn composities waren bij de lesprijs inbegrepen; vooral de Duitse studenten schatten de waarde van Sweelincks werk aanzienlijk hoger in dan de componist zelf en bewaarden de gekopieerde noten zorgvuldig.

Met zijn vocale werken was Sweelinck een stuk zorgvuldiger. Waarschijnlijk ook omdat hij bij de publicatie gesteund werd door goed boerende kooplieden. Zo schreef hij vele vocale composities voor een club van acht kooplieden die in hun vrije tijd niets lever deden dan meerstemmige liederen zingen. De *Rimes Françaises et Italiennes* met deze twee- en driestemmige liederen verscheen in 1612 in Leiden.

Ook was Sweelinck toen al flink op weg met wat zijn magnum opus zou worden: de *Psalmen Davids*. In 1604 verschenen de eerste vijftig door Sweelinck bewerkte psalmen. Sweelincks uitgangspunt was de op Franse tekst gezette psalmen en de bijbehorende melodieën van het *Geneefs Psalter*. Wat hij met deze eenvoudige eenstemmige werken deed, zal Calvijn zich

in zijn graf hebben doen omdraaien. Want ondanks de briljante tekstzetting en verstaanbaarheid haalt Sweelinck in deze vocale werken alles wat hij aan erfenis uit de late renaissance had meegenomen uit de kast. De nieuwerwetse Italiaanse monodie van Monteverdi en consorten is nog ver weg, maar de gezwollen wolligheid van de Nederlandse School die het grootste deel van de renaissance domineerde, is volledig afgestoft en schoongemaakt. De variëteit die Sweelinck ook in de andere boeken met *Psalmen Davids* toont,

die verder respectievelijk in 1613, 1614 en 1621 verschenen, is ongekend. Het vocale werk van Sweelinck, dat inmiddels volledig door het Gesualdo Consort Amsterdam in prachtige uitgaven op cd is gezet, is wat dat aangaat vooral een monument van het einde van een tijdperk. De ultieme samenvatting van al het goede dat de renaissance op muziekgebied heeft opgeleverd.

Of het tot vier psalmboeken en zettingen van alle honderdvijftig psalmen zou komen, liet Sweelinck in 1604 nog voorzichtig in het midden. ‘Ik ga er dan ook vanuit dat dit werk van mij niet afgewezen zal worden door hen voor wier gebruik en genot ik het gepubliceerd heb’, schreef hij in zijn voorwoord. ‘Voor wie ik, als ik verneem dat het prettig is, bij gelegenheid de tijd zal nemen, middels de genade Gods, om de rest te produceren.’

Voor wie Sweelinck het werk precies publiceerde is niet duidelijk, maar voor gebruik in de kerk was het zeker niet. Daar mocht immers niet zo uitbundig meerstemmig gezongen worden. Sweelinck schreef zijn psalmen ongetwijfeld voor hetzelfde Collegium Musicum als later zijn *Rimes Françaises et Italiennes*, want het

meerstemmig zingen was nu eenmaal een geliefd tijdverdrijf. Dat Sweelinck juist de psalmberijmingen en -melodieën koos die voortkwamen uit de reformatie van Calvijn moet een ultieme wraakactie zijn geweest. In het voorwoord bij de eerste publicatie, gericht aan de Schout en Schepenen van Amsterdam, schrijft Sweelinck: 'Mijne Heren, er bestaat een zodanige wisselwerking tussen de muziek en ons gemoed, dat velen, die zoeken naar de essentie daarvan, tot het oordeel zijn gekomen dat zij vol welluidende samenklanken is, ja, dat het een zuivere harmonie is. De gehele natuur zelf is in feite niets anders dan een volmaakte Muziek die de Schepper laat weerklanken in de oren van het menselijk verstand om die mens genoeg te verschaffen en van lieverlee aan zich te binden.' Sweelinck gaat verder en brengt net als de oude Grieken de muziek, het heelal en de wiskunde met elkaar in verband tot een groots Harmonie der Sferen en zegt met andere woorden luid en duidelijk: Calvijn en volgelingen *basia culos meos*.

Want Sweelinck mag dan tijdens de kerkdienst het zwijgen opgelegd zijn, daarbuiten geeft hij in zijn muziek, de taal die hij nu eenmaal het best beheerst, subtiel commentaar op de sociale-politieke gebeurtenissen in zijn land. En dat deed hij niet alleen met zijn psalmen.

Na de Synode van Dordrecht die van 18 november 1618 tot 29 mei 1619 werd gehouden, lagen de regels en wetten van de gereformeerde kerk - inmiddels staatsgodsdienst binnen de Nederlandse Republiek - strakker dan ooit vast en was het uit met elke vorm van vrijheid tijdens de dienst. Dus ook met elke vorm van muzikale frivoliteit, zoals uitbundig meerstemmige psalmzettingen en vrolijke variaties over psalmmelodieën. Het is voorstelbaar dat het werk van Sweelinck als kerkorganist er niet leuker op werd. Sweelinck zwijgt stil en componeert zijn *Cantiones sacrae* (1619), die hij opdraagt aan de katholieke Cornelis Plemp, op dat moment ambtelos burger in Amsterdam en als dichter lid van de Muiderkring. De verzameling motetten is noch uitgesproken katholiek noch uitgesproken protestants, maar heeft vrolijk van alles wat in zich. Er zijn psalmmotetten, latijnse teksten, gregoriaanse melodieën en het is

vooral een ongekende weelde aan vocaal raffinement. Het is wederom alsof Sweelinck als stille rebel zijn tong uitsteekt naar alles en iedereen die de strenge soberheid van de heersende gereformeerden omarmt, en uitbundig de kracht en de schoonheid van de ongebonden muziek bezingt. En daarmee de kracht en de waarde van een leven zonder oordelen en vooroordelen. Luister naar mij, zegt Sweelinck nog steeds in elk motet en in elke psalm die hij geschreven heeft. Misschien is nu, 450 jaar na zijn geboorte, de tijd rijp om zijn boodschap in te laten dalen en Sweelinck daadwerkelijk collectief te omarmen als een van de grootste Nederlandse componisten ooit. **1**

15 oktober, *Sweelincks Jubileumconcert, Gesualdo Consort Amsterdam o.l.v. Harry van der Kamp, Concertgebouw Amsterdam, 20.15 uur. Meer informatie: www.gesualdoconsort.nl en www.concertgebouw.nl. De lezersaanbieding voor dit concert vindt u op pag. 138.*

Het Sweelinck Monument, Gesualdo Consort Amsterdam o.l.v. Harry van der Kamp.

Deel I: De Wereldlijke Werken, Glossa GES 922401 (3 cd's)

Deel II: De Psalmen Davids, Deel II A: Eerste Boek der Psalmen Davids, Glossa GES 922402 (3 cd's); Deel II B: Tweede Boek der Psalmen Davids, Glossa GES 922403 (3 cd's); Deel II C: Derde Boek der Psalmen Davids, Glossa GES 922404 (3 cd's); Deel II D: Vierde Boek der Psalmen Davids, Glossa GES 922405 (3 cd's); Deel III: De Cantiones Sacrae, Glossa GES 922406 (2 cd's)

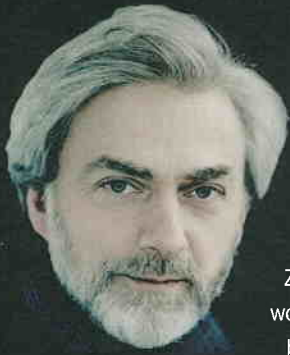

Gesualdo Consort Amsterdam

MEER SWEELINCK

In het Sweelinck-jaar 2012 initieert het Gesualdo Consort Amsterdam een Sweelinck Symposium met diverse vooraanstaande sprekers, een aantal concerten met Sweelinck in de hoofdrol, een educatief programma, een Sweelinck Stadswandeling in Amsterdam en vindt de presentatie plaats van nieuwe opnamen van Sweelincks klavierwerken. Voor meer informatie en de concertagenda zie www.gesualdoconsort.nl en www.jpsweelinck.nl

Krystian Zimerman

Krystian Zimermans hommage aan Debussy

De 63ste serie van de Nijmeegse Stichting voor Kamermuziek (NSvK) gaat van start met een meesterpianist: de Pool Krystian Zimerman behoort al vele jaren tot de absolute wereldtop. In 1975 won hij als 18-jarige het Chopinconcours in Warschau en sindsdien bereist hij de aardbol voor concerten in 's werelds beste concertzalen. Waar hij ook optreedt, nog steeds oogst deze 'koning der meesterpianisten' (*De Telegraaf*) de hoogste lof. Zimerman heeft een exclusief contract met Deutsche Grammophon. Voor zijn solo-opname van Debussy's *Préludes* (1994) won hij diverse onderscheidingen.

In de akoestisch uitmuntende Grote zaal van Concertgebouw De Vereeniging brengt Krystian Zimerman op 9 oktober een selectie uit de pianoschatkamer van de 150 jaar geleden geboren Claude Debussy.

Kamermuziek lééft in Nijmegen!

9 oktober, Concertgebouw De Vereeniging in Nijmegen, 20:15 uur. Toegangskarten € 35,-. Bestellen via www.keizerkarelpodia.nl. Meer informatie: www.nsvk.net

Gesualdo Consort Amsterdam viert 450 jaar Sweelinck

Sweelinck Jubileumconcert

Het Concertgebouw Amsterdam, ma 15 oktober, 20.15u, Grote Zaal

Gesualdo Consort Amsterdam o.l.v. Harry van der Kamp i.s.m. Oltremontano & Wim Becu. Werken van Sweelinck, Obrecht, Schuyt e.a.

Lezersaanbieding

Met € 7,50 korting naar Sweelincks Jubileumconcert

Normale prijs: € 35,-/€ 30,- CJP/Student: € 17,50/€ 15,-. Reserveren: 0900-6718345 (€1,- p/g), www.concertgebouw.nl o.v.v. GC1015LUISTER (invullen in 'mijn winkelmandje' bij 'ik heb een coupon').

Het Sweelinck Jubileumconcert door het Gesualdo Consort Amsterdam vindt plaats in Het Concertgebouw en dat is geen toeval: Sweelincks naam prijkt al bijna 125 jaar in de beroemde cartouches van de Grote Zaal, maar zijn muziek klinkt er zelden. Dit unieke concert in uitgebreide vocaal-instrumentale bezetting is een belevens voor iedereen die de Nederlandse muziekgeschiedenis een warm hart toedraagt!

Gesualdo
Consort
Amsterdam

LEZERSAANBIEDING

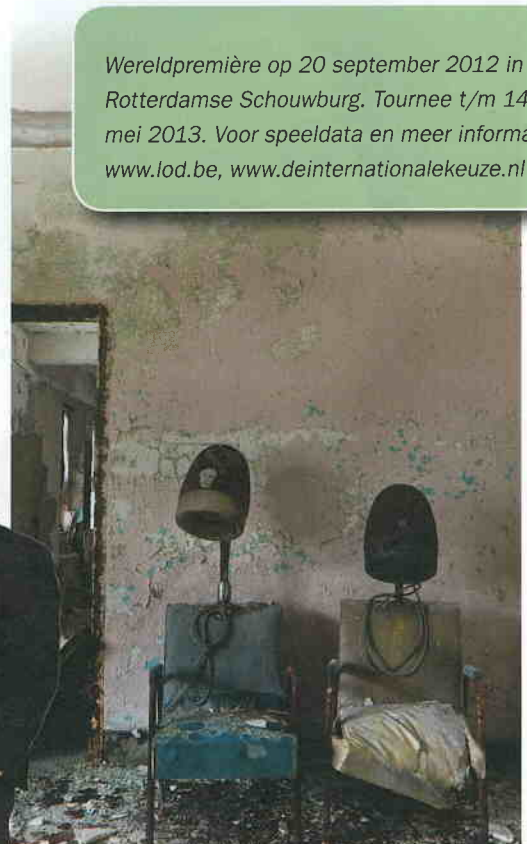
Requiem voor een verwoeste beschaving

Een oudere vrouw, alleen op de scène, filmt zichzelf. Ze is als enige achtergebleven op een plek waaruit de menselijke beschaving zich heeft teruggetrokken. Haar stad is ontvolkt, zijzelf bleef ontzield achter. Is ze door een overhaast gevluchte gemeenschap achtergelaten, of heeft ze bewust gekozen voor de verlatenheid? Is ze slachtoffer of martelares? Haar innerlijke monoloog wordt verbeeld in de muziek, die dienst doet als tegenstem, soms in harmonie, dan weer in tegenspraak, en geleidelijk aan haar stem overwoekert.

De werkelijkheid sijpelt het verhaal binnen via de beelden die Fabrice Murgia maakte tijdens een road trip langs de beroemde maar in onbruik geraakte 'Route 66' van Chicago naar LA. De ontvolkte steden, achtergelaten huizen en verwoeste tankstations inspireerden hem tot *Ghost Road*, een triptiek over de wildernis die overblijft na de teloorgang van een samenleving. Elk deel van deze trilogie brengt een plek in kaart die verlaten is onder druk van de drie grote catastrofes van onze tijd: economisch verval, politieke chaos en ecologische rampspoed. *Ghost Road* is het testament van een beschadigd tijdsgewricht, het restbeeld van een maatschappij en een individu in staat van ontbinding.

Ghost Road van het Gentse muziektheaterensemble LOD is de opening van *De Internationale Keuze* van de Rotterdamse Schouwburg. Met actrice Viviane de Muynck, compositie van Dominique Pauwels.

Wereldpremière op 20 september 2012 in Rotterdamse Schouwburg. Tournee t/m 14 mei 2013. Voor speeldata en meer informatie www.lod.be, www.deinternationalekeuze.nl

OPERA- EN CONCERTREIZEN

COMBINEER UW PASSIE VOOR MUZIEK MET REIZEN

Genieten van klassieke muziek op bijzondere locaties in het buitenland? Bij Hannick Reizen kunt u uw passie voor reizen combineren met uw liefde voor opera's en concerten. Wij nemen u mee naar de mooiste festivals en voornaamste operahuizen, binnen en buiten Europa. Laat u betoveren door de muziek en sfeer tijdens topuitvoeringen.

INDIVIDUELE MUZIEKREIZEN

Voor het seizoen 2012/2013 heeft Hannick een aantrekkelijk aanbod aan individuele muziekvakanties naar New York, Milaan, Praag, Wenen en Boedapest. Zit uw droombestemming er niet bij? Wij stellen graag een reis op maat voor u samen. Kijk ook op www.hannick.nl/individueel

FEESTELIJKE GROEPSREIZEN IN DECEMBER

Wilt u de kerstdagen doorbrengen in een sfeervolle muziekstad? Heerlijke muziek, een fijn hotel en een reisleader die u meeneemt naar de mooiste plaatsen. Wat dacht u van Thüringen, Boedapest, Dessau, Heidelberg, Berlijn of een muzikale kerstcruise over de Rijn? Ga snel naar onze website voor het volledige aanbod.

Kijk op:
www.hannick.nl
voor het actuele aanbod.
Of vraag de brochure
aan: 070 - 319 19 29

HANNICK REIZEN ZET DE TOON!

000 222
PPP DDD
EEE AAA
RRR YYY
AAA
OPERA2DAY

MOZARTS MEESTERWERK GEËNSCENEERD I.S.M JUVENTUS LYRICA

DON GIOVANNI

KONINKLIJKE SCHOUWBURG DEN HAAG DO 27 T/M ZA 29 SEPT
ROTTERDAMSE SCHOUWBURG DI 02 OKTOBER

In 2010 realiseerden het Haagse OPERA2DAY en het Argentijnse Juventus Lyrica in Buenos Aires voorstellingen van 'Cosi Fan Tutte', die in de internationale pers (o.m. Frankfurter Allgemeine) zeer werden geprezen. De nieuwste co-productie van Mozart's 'Don Giovanni' reist nu ook naar Nederland. Een authentiek instrumentarium ontmoet daarbij warmbloedige, expressieve Argentijnse zangers. Volg ook de 'facebookopera' die Princess Maxima eerder atrapte. Meer info: OPERA2DAY.NL

450 JAAR SWEELINCK

JUBILEUMCONCERT HET CONCERTGEBOUW

SERIE SWEELINCK MUZIEKGEBOUW AAN 'T IJ

GESUALDO CONSORT AMSTERDAM

JUBILEUMCONCERT HET CONCERTGEBOUW 15 okt 20.15 T 0900 6718345 € 1,- p/g www.concertgebouw.nl
SERIE SWEELINCK MUZIEKGEBOUW AAN 'T IJ 11 nov 15.00 | 2 dec 15.00 | 3 feb 15.00 | 17 mei 20.15 T 020-7882000 www.muziekgebouw.nl